

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani vsak teden dvakrat, namreč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., scer 3 fl., za pol leta 2 fl. po pošti, scer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V sredo 26. oktobra 1853.

List 87.

Gotov pomoček zoper krompirjevo boleznin po rusovskih skušnjah *).

Pred tremi leti sem našel mašino krompir saditi. Al ta mašina mi ni hotla do dobrega služiti, popravljaj sem jo toraj, pa le popravljaj, med tem pa sem našel gotov pomoček ubraniti po celem svetu zatreseno krompirjevo bolezen.

Moja mašina mi je namreč preveč gulila krompirjeve oči (kali) in lupino, in na nobeno vižo je nisem mogel tako popraviti, da bi ji bil odpravil to napako. Kar tedaj pri mašini ni bilo moč storiti, mislim, se mora pa pri krompirjevem semenu napraviti, da ob lupino in oči ne pride. Naj bolje bo — si mislim — ga za tega voljo posušiti.

Za poskušnjo dam spomladi leta 1850 semenski krompir iz hrama v prav gorko hišo prenesti, in ga čez 3 tedne, ko se je popolnoma osušil, saditi.

Pridelk v jeseni je bil tako obilen kakor pridelk mojih sosedov, le da moj krompir je bil vès zdrav, moji sosedje pa so imeli sila veliko gnjilega.

Da bi bil zdrav ostal zavolj tega, ker sem ga posušiti dal, kako bi bil to mislil, ker mi je le moja nova mašina po glavi rojila!

Drugo leto (1851) spet tako ravnam; spet je bil moj krompir dober in zdrav, drugod je pa zlo gnjil. Ta druga skušnja me je popolnoma prepričala, da se semenski posušiti dá brez škode za rast in pridelk. Ker pa sem med tem svojo mašino tako popravil, da sem z njo krompir brez oškodovanja tudi precej dolžih kali pod zemljo spravil, še zmiraj mislil nisem, da je zato zdrav ostal, ker je posušen bil.

Za leto 1852 mi pa zmanjka krompirja za seme. Treba ga je bilo tedaj kupiti od sosedu. Debel je bil scer, pa nagnjitega je bilo dokaj med njim. Izbravši zdravega ga velim v gorko hišo prinesiti, kjer skoz 4 tedne ostane; debelega dam potem na 4, drobnejega pa na 2 kosa razrezati in tako razrezanega ukažem še en teden sušiti.

Po nečimernosti mojih poslov pa se razrezani krompir v izbi tako posuši, da se vstrašim ga za-

gledaje. Tako zvenjen je bil, da bi bil kaj stavil, da ne bo mogel poganjati več.

Al hudega sem se bal, veselo sem doživel. Hitro je kalil, krompirjevec je bil košat in 3 tedne pred kakor scer je bila novina že na mizi, — debela, zdrava in okusna, da je bilo veselje.

Odsihmal so se mi oči odperle. Začel sem po vzroku sledeti, od kod ta preemba, in na misel mi pride, kar je dr. Šlajden dokazal, ki pravi, da po sušenju krompirja en del močca (štirke) raztopljev postane, in da zavoljo te raztopljivosti omenjenega močnatega dela krompir ob vlažnem in gorkem vremenu začne hitro kaliti in zdrav in čvrst sad rodi. In zares je bil pridelk deveterni, in ne na krompirjevcu ne na krompirju ni bilo bolestnega sledu, akoravno je drugi krompir po celi okolici močno gnjil.

Ta skušnja, da na mojem vertu tri leta zaporedoma se ni boleznin prikazala več, me je napotila primerjati skušnje drugod. Kar koli so počeli s krompirjem drugod, gnjilini se vendar niso mogli ubraniti.

Poterdilo me je tedaj to v mojih skušnjah, da semenski krompir sušiti je edini pomoček zoper gnjilino. To se mi je pa toliko verjetniši dozdevalo, ko sem premišljeval: kako je to, da gnjije krompir, čeravno je na videz popolnoma zdrav? Če bi krompir v sebi ne imel nagiba k bolezni, bi se ga — sem djal — vunanja kužnina, naj je v zraku ali kjer koli drugod, prijeti ne mogla. Ta notrajna nagnjenost krompirja do bolezni mora pa pred vsem v njegovih vodenih delih skrita biti. Zvedeni možje so že zdavnaj nam povedali, da krompir ima 75 odstotkov vode v sebi (to je, v 100 funtih krompirja je 75 funtov vode). Ako se krompir potem še v vlažnih krajih spravlja, še lože pripomore ta vodenčnost k gnjilobi. Če se pa krompir do dobrega posuši, da tako rekoč zvane, zgubi veliko vode, vsi drugi njegovi obstojni deli pa se zavoljo tega nikakor ne spremené, tedaj rad kali in čvrsto rase, kadar se posadi.

(Konec sledi.)

Vnovič poterjeno sredstvo krompir gnjilobe obvarovati.

Že lani sim razglasil, da se je osušeni krompir, posajen na mahovnit svet, kodar se je sicer le voden in špehast krompir prideloval, posebno dobro obnesel; pridelk je bil popolnoma zdrav, sipčen in zlo bogat, in tudi v kleti, popred na podu dobro osušen in na nadtalnem odru tri čevlje de-

*) Nemudoma podamo ta pomoček iz bukvic: „Versuche über die Verhütung der Kartoffelkrankheit, vom Staatsrath A. N. H. Bollmann, Professor des landwirth. Instituts in Gorygorczk in Russland“, ki jih je ravno kmetijska družba po sl. c. k. deželni poglavarstvu od vis. c. k. ministerstva notrajnih oprav iz Dunaja prejela. Podamo ga pa s toliko večjim veseljem, ker se je ta pomoček tudi pri nas, kakor je bravec „Novic“ znano, že lani dobro poterdil, in, kakor v današnjem listu gosp. dr. Orel kaže, tudi letos. Naj bi naši kmetovavci berž po tem navodu semenski krompir odločili in svetovali vsim sosedom tako storiti. Vred.

belo nakupičen, clo nič gnjil ni, ampak se do zadnjega dobro prihranil.

Letos sim sopet vès razrezani krompir dal znesti pod streho na opečni tlak (ceglasti flašter), tam ga tanko raztrositi, in večkrat premešati, da se je posušil enako jabelčnim platičkom.

Tako osušenih platičkov smo pod brazdo vergli nekoliko na terdem svetu, nekoliko pa na mahu. Tako osušeno seme je nekoliko kasneje zelenelo od neosušenega, toda je naglo in čvrsto rastlo, zeliše do zadnjega zeleno ostalo, obilo debelega in do zadnjega zdravega krompirja doneslo, kteregea od 15. dneva prejšnega mesca v kletu še clo nič ni zgnjilo; kakor se pa v Ljubljani in v njeni okolici sliši, gnjije letos v kletih še huje od prejšnih let.

Kar še bolj poterdi nasvetovano skušnjo je pa, da je en prijatelj blizo Iga, dobivši od mene nekoliko osušenega krompirja, posadil ga poleg svojega neosušenega, — in glejte! pridelk iz domačega semena je že na njivi močno gnjil, v kletu pa neutegoma sčernal; pridelk iz mojega semena je bil pa lepši, bogatejši, na njivi in v kleti vedno zdrav.

Opomniti pa moram, da je treba zrezani krompir pod streho tanko raztrositi, in večkrat premešavati, sicer strohni in pride ob kal.

Radoveden sim slišati od posnemavcov mojega nasveta, kako da se jim krompir obnaša. J. Orel.

Gospodarske skušnje.

(Kako na Rusovskem ravnajo, da grojzdje skozi dve leti presno (frišno) ohranijo). Popotniki, ki pridejo iz Rusovskega, ne morejo prehvaliti lepega presnega grojzda, ki so ga zobali na Rusovskem. Časnik „Ausland“ pravi, da ono grojzdje pride iz Astrahana in da takole ga hranijo čez leto, pa tudi 2 leti:

Grojzd odrežejo s terte, dokler še ni popolnoma zrel; pri tem se nobene jagode ne dotaknejo; vse kar je le kolčikaj oškodovanega, čisto strebijo. Potem položé grojzde, pa tako, da en grojzd se drugzega ne dotakuje, v velike kamnitne zgorej ozke lonce; kar je med grojzdi praznega prostora, napolnijo s prosom. Pokrov, ki je tudi kamniten, mora lonec tako zapreti, da celó nič zraka va-nj ne more; to pa dosežejo, da lonec okoli pokrova na debelo zamažejo s tistim votom (klejem), s katerim votajo steklarji (glažarji) steklo; čez to prilepijo še močen popir. — Ako je to tako storjeno, se ohrani grojzdje tudi čez 2 leti popolnoma dobro in okusno.

(Vsak lonec se terdniši naredi), ako se, ko je še nov, odzunaj z ilovco čez in čez namaže, potem posuši in z lanenim oljem dobro vriba. Tak lonec je potem na ognjišu tako terden kakor da bi bil z železom oklenjen.

Starozgodovinski pomenki.

Častje indiškega Boga Skanda na rimsko-slovenskih spomenicih.

Razložil Davorin Terstenjak.

Sin boga Živa-ta, kateri sa je tudi velel Rudra, in sester Gange in Ume, od kterih je prva bila žena vsih bogov, druga pa samo žena Rudra-ta, se je imenoval Skanda (Vollmer Myth. str. 995.) Rudra pomeni toliko kot „flere faciens“ (primeri rusko besedo rydati = plakati), in mi na noriških kamnih zares naj-

demo ime PLOCAMVS in PLOCAMA ¹⁾ od glagola plokati, kakor še se od Pohorja do Bliberga (Bleiberg) na Koroškem dandanašnji govori. Plokami, plokama, plokamo, je staroslovenski participium praesentis passivi, in je clo primeren sanskritskemu Rudra.

Skanda je bil prejet od zvezd Kartigas šest Vil (nymph), ktere so ga umile in zredile, zatega voljo ima tudi priime Kartikeya, in je postal tako svetel, da je solnce nadsijal. Kartikeja pomeni po Paulinu rejeneč kuret (der Hühnerzögling), in Slovenec še zdaj zvezde pozna, ktere imenuje kureta, koklo, kokoši.

Zdaj si lahko razjasnimo: zakaj se imena CACV-SIVS ²⁾ (kakuš, kokoš), CVRVVS, CVRITA, COVRIA, CVRENA ³⁾ (kur, kurena) na noriških kamnih najdejo.

Razun tega priimena še je tudi imel drugo in sicer Guha, kar pomeni „ex antro ortus“. Na koroških kamnih se najde ime VOTIGOVT ⁴⁾ = Votligout, der hohle Schlund, antrum, luknja. V Bohinji na Gorenskem še živijo rodovine Guhar ⁵⁾. Tudi priime Kumara, juvenis, se najde v indiških bukvah in ime CVMARIVS ⁶⁾ na veneških kamnih. Besedi kumara primeri slovensko-horvatsko Kum, kumovati. Korenika te besede je sanskritski glagol am = amare. Zato Horvat reče sosedu „kume!“ to je: moj dragi! in Slovenec vsakemu stric, kar po sanskritski koreniki pomeni gospod (glej: Bopp Gloss. Sansc. s. v.)

Po indiškem basnoslovju je Skanda bil odločen za vojvoda nebeskih vojsk v boju bogov proti demonom (hudim duhom) in duhom pekla. Zato njegovo ime toliko pomeni (po Paulinu) kakor „celeriter iens“. Eichhoff ⁷⁾ prestavlja glagol sanskritski skand z besedo hüpfen, skakati, latinski scandere. Meni se Paulinov prestavek resničnejši zdí, ker imena PRSABINA ⁸⁾ in polatinčeni CELERINVS CELERIANA CAELERINA ⁹⁾ ktera se na koroških kamnih pogosto najdejo, za ta prestavek pričajo.

Že smo omenili, da je Skanda bil vojvoda proti hudim duhom. Hude duhe pa so si stari Indianci in Slovenci predstavljali pod podobami sanov — kačjih drakov ¹⁰⁾ Schlangendrachen, Lindwurm, zato najdemo ime SAANIVS ¹¹⁾ na štajerskih kamnih, tudi ime DRACONIA ¹²⁾, kakor tudi obraze sanov, kačjih drakov na rogačkih ¹³⁾ in celovških rimskih kamnih. Sani se tudi najdejo obraženi v pagodah indiških boga Živa-ta ¹⁴⁾, ker je Živa tudi bil bog pekla, tedaj gospodar čez hude duhe. Ktera mythiška oseba je v severno-slaven-skem basnoslovju enaka indiškemu Skanda-tu? Mislim, da česki Krok in poljski Krak. Zakaj pomen imena Krok od koračiti „celeriter ire“ pomeni tisto, kar Skanda ali Brzavina. Na celovškem tergu stoječega moža, kteregea po krivem za Herkula imajo, in kateri z buzdavanom umori sana (Lindwurm), imam jez za Skanda-Kroka. (Konec sledi.)

¹⁾ Ankershofen IV. 511.

²⁾ Ravno ta V. 623.

³⁾ Muhar 363. 362 in drug. mest.

⁴⁾ Ravno ta V. 578.

⁵⁾ Prezgodaj umerli naš slov. domorodec g. Juri Plemelj se je tudi po hiši zval Guhar. Na Gorenskem od Mojstrane v zgornji Radovni stoji hiša, kjer se veli „pri Guharju“, in res je cela okolica ozka in luknji podobna. Zna biti, da še na Gorenskem kdo besedo Guha = antrum pozna. Na Pohorju sem čul besedo skindra, kar pomeni iskraj; primeri latinsko „scintilla“ in gerško σπινθηρ.

⁶⁾ Apian CCH.

⁷⁾ Eichhoff 223.

⁸⁾ Ankershofen V. 574.

⁹⁾ Ravno ta 511.

¹⁰⁾ Majer Myth. II. 175. Massius, fig. 34. §. 220.

¹¹⁾ Muhar 393. 416.

¹²⁾ Ravno ta 416.

¹³⁾ Muhar Gesch. der Steierm. Abbild. Tafel X. fig. 1.

¹⁴⁾ Dapper Asia str. 110.